

naše obnove te, še zmerom tako zelo žive starodavnosti razodele kaj več modernosti kakor le tisto skromno novost, ki jo je Vasja Predan v kritiki tako ljubeznivo obšel z učenim izrazom — dekoturnizacija.

In za zaključek te dolge novoletne epistole:

Svet zares že davno ni več tak, kakršen je bil, in če si danes domišljamo, da nismo več takšna provinca, kakršni smo bili, ko smo po dolgem in počez hvalili vse, kar smo spočeli za varnim zapečkom naše domačnosti, tedaj naj nas ne bo strah, če doživljamo danes podobne absurde, kakršne doživljajo gledališki ljudje na vzhodu in na zahodu — le enega ne pozabimo, da ni pravega gledališča, če ni živo in sodobno — in v tem znamenju, v znamenju žive udeležbe v vseh peripetijah sodobnega sveta želim vsem, ki še verujejo v gledališče, srečno pot v novo leto 1965!

PRED PONOVO POLITIZACIJO KULTURE?

Ciril Zlobec

V današnjem hrupu besed, nasprotujočih si mnenj, medsebojnih sumničenj in obtoževanj, v tej vzburkani poplavi deklarirano edino mogočih rešitev in poti našega kulturnega razvoja, se človek, ki ga že sama strast boja ne zadovolji čisto do kraja, resnično težko znajde, še teže pa najde možnost, da bi o vsem tem razmislil, se opredelil. Samostojna pota, z vsemi odtenki samostojne osebnosti, postajajo iz dneva v dan manj priljubljena: na dnevnem redu je namreč totalna diferenciacija in treba se je odločiti hitro, brez razmišljanja in omahovanja.

Torej najprej diferenciacija. Šele potem, ko se bomo jasno in dokončno zdiferencirali, bomo začeli razpravljati in ugotavljati zakaj, v imenu česa, s kakšnimi nameni. Kajti vsa stvar je izrazito načelnega pomena, sleherno vnašanje osebnih dvomov, korektur ali česa podobnega v to premočrtno načelnost, je nedopustno, razčiščevanju in razvoju slovenske kulture škodljivo, diferenciacija v slovenski kulturi je dandanes menda tako zgodovinsko nujna in neizogibna, kot je bila, recimo, 1941, odločitev za ljudsko revolucijo.

Pravzaprav je ta totalna diferenciacija že nastopila. — Današnja kulturna situacija je taka, mi je pred dnevi razlagal neki prijatelj, da se že ne moreš več oglasiti, ne da bi te ta ali ona stran razglasila za svojega ali za nasprotnika. Jaz pa sem proti politizaciji kulture, zato raje molčim.

— Misliš, da samostojna pot ni mogoča?

— Po moje, ne.

In začel sem ponovno razmišljati. Ne zato, ker bi hotel najti oporo za polemiko, temveč čisto preprosto zato, ker bi na to želel odgovoriti sam sebi.

Ne bi bilo pošteno, če bi poskušal slepiti samega sebe: diferenciacija je v naši kulturi bojno geslo že dolgo. Tudi tam okrog leta 1950 in v naslednjem obdobju smo se ogrevali zanjo, vendar bolj v sebi kot navzven. Za seboj smo imeli težko dediščino vojne in prve povojne graditve: bili smo, ta bolj, drugi manj, obremenjeni z naivnostjo v vseh njenih odtenkih, umetniško, moralno, politično. Te naivnosti smo se iz dneva v dan bolj zavedali, skušali smo se je otresti, z vero in dvomom hkrati. Številnih vezi nismo skušali negirati, hoteli pa smo jih podvreči kritiki. Zanikovanje še ni bilo osnovno gibalno našega dela; negirali smo posameznosti, določene pojave, taka in taka dela, nikoli pa ne celote, zmerom ali skoraj zmerom vsaj ob poskusu stvarne analize, le malokdaj iz tistega vzvišenega principa, iz slonokoščene abstraktnega načela, ki prezira že sleherno omembo konkretnega, kaj šele, da bi bilo pripravljeno na soočenje.

Predvsem pa: nekaj je bilo tedaj vendarle skupno vsemu temu: strastno prizadevanje, da bi dosegli depolitizacijo umetnosti. Takrat je bil ta boj usmerjen zoper sleherno vmešavanje političnega birokratizma v kulturo, vendar ne zato, ker bi hoteli zamenjati eno podrejenost z drugo, ker bi se hoteli upreti uradni politiki »črednosti«, če naj uporabim ta, dandanes dokaj priljubljen izraz, zato da bi se še v isti sapi zaradi večje gotovosti izida boja podredili zakonom in igri nasprotni »črede«. Prizadevanja tedanjega »kulturnega boja« so bila jasna: čim večja svoboda posameznika, osebnosti, ki naj se sama opredeljuje za vsebino in obliko svoje dejavnosti, pač v skladu s svojim talentom, značajem in pogledi. Njihova različnost, tudi različnost pogledov, ni preprečevala skupnega nastopa, predvsem pa ne skupnega delovanja.

S tem seveda nikakor nočem trditi, da je bila ta bojevitost zmerom tudi kritična, zmerom in ob vsakem primeru avantgardna, nekaj pa prav gotovo drži: v njej je bilo čutiti zavzetost za literaturo in umetnost sploh. Ta zavzetost je bila značilna tako za »grupo«, ki je že tedaj obstajala, kakor tudi za njene predstavnike. In to celo v njihovih najbolj osebnih ambicijah.

Takrat sta kritika in leposlovje hodila še isto pot, nista se negirala, bila sta druga drugemu v stimulacijo. To velja zlasti za generacijo, ki je stopila v javno življenje bolj ali manj opazno po letu 1950 in ki se

je brez večjih težav lahko povezala s takrat že nekoliko razredčeno vrsto predhodnikov, ki so se oglasili že v letih revolucije in se po vojni kmalu znašli pred istimi in tudi zanje enako resničnimi dilemami časa, kot na primer skupina, ki se je bolj ali manj polneje afirmirala šele v Besedi.

Ta razvoj pa je šel mnogo hitreje, kot mu je mogla slediti umetniška tekla nekako hkrati z bojem za afirmacijo moderne literature, ki je razen drugega pomenila tudi večjo odprtost navzven, iskanje skupnih imenovalcev slovenske kulture in umetnosti z dejavnostmi na istih področjih po Jugoslaviji in po svetu. Bil je čas prizadevnega iskanja tako imenovanih stikov, soočenja slovenske literarne in druge umetniške tvornosti z najboljšimi in najdrznejšimi umetniškimi stvaritvami po drugih naših republikah in z deli pomembnejših tujih literatur, vendar ne samo tistih, s katerimi je imela slovenska literatura bolj ali manj žive stike že v prejšnjih obdobjih.

➤ Afirmacija novega v literaturi in umetnosti (največkrat novega samo v našem, slovenskem okviru) je prinašala s seboj nenehno zahtevo po še bolj novem od novega, zahtevo po permanentnem avantgardizmu.

Od tu naprej je začel dobivati razvoj v našem kulturnem okolju čedalje izrazitejši pečat totalnosti. Si ali nisi, to je postajalo geslo dneva. Razpoznavna znamenja so si sledila s filmsko naglico: najprej družbena angažiranost, potem osveščanje v vse smeri, samo ontološko obravnavanje vsega in vsakogar, alienacija, ponovna politizacija, seveda na drugi ravni. Vzporedno s tem pa je ves čas tekla diferenciacija.

Ta razvoj pa je šel mnogo hitreje, kot mu je mogla slediti umetniška dejavnost sama. Kritika je stopila v ospredje in čedalje manj se ji je zdelo vredno, da bi se ukvarjala z umetniško produkcijo v starem klasičnem smislu, da bi jo namreč najprej razčlenjevala, nato vrednotila in šele potem sprejemala ali zavračala, jo zbirala pod svojo bojno zastavo ali jo pehala pod nasprotnikovo. Kritika je čedalje bolj brez sramu zavračala včerajšnje vrednote in jih zamenjavala z novim, še več: v svoji sli (pojmovani dobesedno) po hitrejšem tempu razvoja in po čisto določeni usmerjenosti tega razvoja je iz dneva v dan bolj zanemarjala konkretne pojave in dela (ni neznailno, da so književne ocene in ocene posameznih razstav, koncertov itd. skoraj izginile iz naših revij), namesto njih pa so se začele čedalje bolj uveljavljati *splošne* ocene *splošnega* položaja, vse je postajalo bolj načelno s težnjo po obči veljavnosti. Posamezni umetniški ustvarjalci in njihova dela, kolikor so bili za kritiko še zanimivi, so postali samo še dokazilni material pravilnosti in neizpodbitnosti načelnih ugotovitev. Ker pa se umetniška ustvarjalnost, kot rečeno, le ni mogla tako hitro spreminjati, kot so se hitro spreminjali

nameni in cilji kritike, ki se je postavila na njeno čelo, smo v razpravah istih avtorjev v relativno kratkem času lahko brali dokaj različne, včasih tudi do kraja nasprotujoče si ocene istih umetnikov, ali pa tudi enake ugotovitve ob docela različnih umetnikih oziroma njihovih delih.

Filozofija »skupine« je zaživela z vso akcijsko polnostjo.

Ta dinamika razvoja me je v začetku navduševala, pozneje sem jo še zmerom sprejemal kot razumno, še pozneje kot razumljivo... potem pa sem se vprašal: ali je to res edina pot? Predvsem pa: ali je to res edino pravilna pot?

Kajti: po mojem občutku in najbolj iskrenem čutenju je bilo v vsem tem, v vsakem geslu, v vsakem razvojnem obdobju tega boja, tudi v marsikaterem cilju, mnogo takega, kar sem tudi sam čutil, spoznaval in brez slabe vesti sprejemal za svoje. Težko bi takrat (pa tudi danes) zanikal potrebo po osveščanju, težko zanikal dejstvo alienacije, smiselnost diferenciacije in podobno. Pa tudi če pogledamo izven sebe: v slovenski književnosti tega obdobja je bilo napisanega marsikaj, kar nosi na sebi pečat zdaj tega zdaj onega izmed pravkar naštetih elementov (zlasti v poeziji in dramatiki), tudi sam morda dolgujem kaj temu, vendar sem vsak dan bolj prepričan, da se je vse to (v umetniški realizaciji) porajalo bolj ob stimulaciji napačno ali vsaj na pol razumljenih ciljev tega gibanja, kot pa da bi bilo to rezultat pravilnosti njegove poti. Kajti ta pot je kmalu prišla do zelo jasne in nestrpne zahteve po ponovni politizaciji kulture, zahteve po diferenciaciji, ki hoče biti vse bolj politična. Z drugimi besedami: gibanje za moderno in avantgardizem v umetnosti, da ne bi bil krivičen do drugih: za moderno in avantgardizem v slovenski literaturi, se iz dneva v dan bolj sprevrača (iz svoje prvotne resnične načelnosti, ob nekdanjih parolah, ki so takrat bolj ali manj ustrezale vsebini in namenom kulturnega boja) v golo taktiko ali celo dnevniško taktiziranje v boju, ki bi najbrž želel biti resničen boj, je pa prav gotovo iz dneva v dan manj kulturnen boj.

Dilema, ki jo je v pogovoru z menoj prikazal moj prijatelj, češ: na to ali na ono stran, samostojna pot ni več mogoča — se mi zdi vse prej kot razveseljiva. Ta dilema prav gotovo ni samo teoretična, prav v zadnjem času je dobila čisto konkretne poteze resničnega boja, in sicer po logiki: če nisi z nami, si z njimi, torej si proti nam. In ker smo v času, ko doživljamo v imenu kulture zahtevo po politizaciji kulture, pomeni, v svoji praktični obliki: če nisi z nami, si za oblast, torej si proti demokraciji.

Take vrste diferenciacija v kulturi, diferenciacija, ki ima — tudi če še tako zanika politične ambicije — vendarle vse značilnosti taktizirajoče politike, mi je, najmanj kar lahko zapišem, zelo tuja. In prav kot

angažiran kulturni ustvarjalec, ki je priznal potrebo po osveščanju in občutil (in še čuti, ker je to konstanten pojav našega časa) alienacijo znotraj in izven sebe, nasprotujem taki preprosti diferenciaciji, ki hoče razdeliti slovenske kulturne ustvarjalce med poredne Mihce in pridne Janezke, kajti razlika med obema pridevnikoma navsezadnje le ni tako velika, da bi mogla zabrisati, naj mi bo ponovno dovoljen ta izraz, »črednost«, ki jo vsebuje že sama množinska oblika, še bolj pa prizvok in pomen tako Mihcev kot Janezkov.

Taki diferenciaciji se lahko samo upiram, odklanjam jo iz prepričanja in občutka.

S tem pa seveda nočem zagovarjati teze, naj ne bo pisatelj z nikomer in z ničimer povezan individuum, abstrakten zapisovalec svojih razpoloženj, nasprotno: prepričan sem, da se lahko samo umetnik, ki je v mišljenju in akciji kar najbolj svoboden, ki se svobodno opredeljuje od pojava do pojava, plodno in smiselno integrira v družbo in v svoj čas. Če se nam je zdelo že v času graditvenega antuziazma prvih poosvoboditvenih let potrebno upreti se celo sugestiji, željam, v kakšnih okvirih naj se giblje naša literatura in kakšne naj bodo njene tendence, je prav in navsezadnje nič drugega kot stvar doslednosti, če se z enako odločnostjo upremo današnji filozofiji skupine, ki prav tako hoče, ne glede na svoje cilje, podrediti osebno svobodo misli in akcije posameznika namišljenim interesom skupine. Tudi v primeru, ko gre resnično samo za literarne, umetniške cilje, nosi ta taktika vse negativne predznake dnevne politike.

Če sem se že znašel na križpotju, od koder je pot naprej mogoča samo v tej ali oni skupini, samo pod zastavo tega ali onega creda, si bom poiskal tisto strmo stezo, ki me hoja po njej pred nikomer ne obvezuje.

Sredi dileme: ali k Janezkom ali k Mihcem, ne glede kateri so poredni, kateri pridni, se opredeljujem za svobodo. Najprej za svobodo v sebi.